

fogyasztási szokásokat erősítette. A polgárosodás divatszokásiról sem feledkezhetünk meg, hiszen a piacosodás korában a városban egyre több vendéglátóhely létesült.³⁶ Hozzájárult a sörgyártás fejlődéséhez az 1870-es évek közepétől megjelenő filoxéra is, aminek következtében a bortermelés csökkent. S végül ne felejtjük el az állami és helyi szempontokat, hiszen a szeszipar általában jól adóztható ágazat, ugyanakkor beruházási tőkéje nem volt túlságosan magas. E folyamatok különösen jó helyzetbe hozták a hazai söripart. 1892-ben határozta el Gutmann Vilmos javaslatára néhány helyi nagykereskedő és ipari vállalkozó egy malátagyárral együtt lévő sörgyár létrehozását.³⁷ Az alapító okiratot 1892. június 30-án írta alá 14 vállalkozó. Az alapítók szándéka „egy a modern technika és a kor igényeinek mindenben megfelelő sörfőzőgyár részvény-társaság”³⁸ létrehozása volt. A cég neve Kanizsa Sörfőzde Rt. lett, a gyár alaptőkéjét 500.000 forintban állapították meg. A sörgyárat olyan időben hozták létre, amikor a részvénytársasági forma Kanizsán egyáltalán nem ismert, így a vállalkozóknak járatlan úton kellett haladniuk. Két és fél évig tartott a beruházás, amelyen 400-nál is több munkás dolgozott, s amihez két helyi téglagyár mintegy 3 millió téglát készített. Az alapítók igyekeztek a legkorszerűbb technikát beszerezni: a berendezéseket a világszínvonalat biztosító Ringhofer cég szállította.³⁹ A sörgyári épület mellett vendéglőt alakítottak ki. A gyárat eredetileg évi 20.000 hl sör termelésére építették, de úgy, hogy a termelést akár meg is lehessen duplázni. Gondoskodni kellett munkaerőről is: eleinte cseh és morva szakmunkások, később már egyre inkább magyarok dolgoztak a gyárban. A malátagyár már 1894 őszén, a sörfőzde 1895. február 5-én kezdte meg működését. 1896 végéig fokozatosan emelkedett a gyár termelése. A minőséget mutatja, hogy a nagy milleniumi kiállításon a gyár a termékeiért kitüntetést kapott.⁴⁰ A termeléssel együtt megindult az értékesítés megszervezése: a kanizsai sörfőzde termékei eljutottak Budapestre, illetve a jelentősebb vidéki városokba.⁴¹

A magas színvonalra való törekvés azonban jelentős költségekkel járt, ami felémésztette az alapítók tőkéjét, így az első évtizedet a krónikus pénzügyi gondok jellemezték. Már az 1896. évről azt írták, hogy a sörgyár nem bír kikeveredni a deficitből.⁴² A sör iránt a kezdeti időkhöz képest a századfordulón jelentősen csökkent a kereslet. A nagykanizsai sörgyár nehézségeit mutatja, hogy az induló 100 ember helyett a századfordulón már csak 57-en dolgoztak. A részvényeket leértékelték: előbb 160, majd 50 koronában állapították meg azok értékét. Gondot jelentett az is, hogy a nagy hazafias iparpártolási szölamok ellenére számos helyi korcsmában külföldről behozott söröket csapolták, holott minőségben nem voltak jobbak a helyinél.⁴³ A gondok végül is az 1907. évi tőkeemeléssel oldódtak meg, amikor 15.000 darab új, 50 koronás részvényt bocsátottak ki. Gutmann bárónak, a sörgyár elnökének és egyben a Pesti Magyar

³⁶ MOL P 1313. fasc. 139. nr. 102-138.

³⁷ *Rózsás János – Háncs Lajos: A sörfőzdetől a sörgyárig. A kanizsai sörgyár centenáriumi évkönyve, 1892-1992. Nagykanizsa, 1992. (továbbiakban: Rózsás - Háncs, 1992.)* 5. p.

³⁸ Felhívás részvény aláírásra. [Hirdetmény.] = ZK, 1892. júl. 9. 4. p.

³⁹ Rózsás - Háncs, 1992. 6. p.

⁴⁰ Füredi, 1906. 82. p.

⁴¹ Rózsás - Háncs, 1992. 9. p.

⁴² Zala megye kereskedelme és ipara az 1896. évben. = ZK, 1898. jan. 15. 1-2. p.

⁴³ A sörgyár kisgyűlése. = ZK, 1905. dec. 9. 6. p.

Kereskedelmi Bank igazgatósága tagjának nagy szerepe volt abban, hogy a bank jelentős tőkével belépett a társaságba. Az 1 millió koronára emelt alaptőke stabilizálta a vállalat helyzetét, s pár év alatt sikerült egy csaknem 200.000 forintos tartalékalapra is szert tenni.⁴⁴ Az élénkülés hamar jelentkezett: 1908-ban már 33.000 hl sört és 25.000 mázsa malátát állítottak elő, s új piacokat is sikerült meghódítani: a Schutzverband Graz-hoz csatlakozva már az osztrák tengerpartra is szállíthattak sört.⁴⁵ 1911-től a gyár Király Sörfőzde Részvénytársaság néven működött tovább.

A két városrészt összekötő út mellett lévő, 1859-ben létrehozott, de csak időszakosan működtetett gőzmalom villanyvilágításra való átalakítása, s az ehhez szükséges befektető megszerzése Rotschild Samu ügyvéd érdeme, akinek kliense volt Franz Lajos, marburgi és leibnitzi malomtulajdonos. Franz megvásárolta a gőzmalmot, míg eközben Rotschild keresztülvitte a városi képviselőknél a villamos beruházás témakörét, aminek kiépítési jogát Franz Lajos nyerte el. 1892-ben kötötték meg a vállalkozóval a villanyvilágításról szóló szerződést.⁴⁶ Másfél évig tartott az építés, s 1894. június 22-én gyulladt fel a villany először. A cég 10 évi adómentességet kapott.⁴⁷ 1910-ben a vállalat – 4 millió korona alaptőkével – részvénytársasággá – „Franz Lajos és fiai r.t.” – alakult át. Az 1. világháború előtt a malom összesen 1500 lóerős gépparkkal és általában 100 munkással dolgozott.⁴⁸ Alaptőkéjét tekintve ez a cég volt a legnagyobb nagykanizsai vállalat a dualizmus időszakában. Jelentős ingatlannal, iparvágánnyal, gépekkel és egyéb ipari felszerelésekkel rendelkezett. Az 1911–1912. üzleti évet 322.000 korona nyereséggel zárták, amelyből 5%-ot került tartalékalapra, míg 12.167 koronát a tisztviselők jutalmazására fordítottak. Az igazgatósági és a felügyelő bizottsági tagok jutalékai és a jótékony célú adakozások levonása után 240.000 korona jutott a részvényesek utáni osztalékra, ami a megelőző év 5,5%-hoz képest már 6%-nak felelt meg. A második év üzleti mérlege szerint a vállalatnak egyáltalán nem volt passzívja.⁴⁹ A Franz Rt. esetében egy határon átnyúló, egységesen kezelt üzleti vállalkozásról van szó, amelynek Nagykanizsán és más osztrák városokban voltak vállalatai. S végül utalunk arra is, hogy Nagykanizsán a korábban bemutatott gyárak izraeliták alapításaiént jöttek létre, a Franz-cég szinte egyedüli volt abból a szempontból, hogy azt egy keresztény vállalkozó hozta létre.

A mezőgazdasági termékek ipari feldolgozásának jobb kihasználására 1903. június 16-án alakult meg a Dunántúli Gazdasági Szeszgyárosok Szeszfinomító Részvénytársasága. Az üzem egy kortünet: ebben az időben a Dél-Dunántúlon egyre több szeszfőző üzem jött létre.⁵⁰ A cégbejegyzés szerint a vállalkozás tevékenységi köre a

⁴⁴ Nagykanizsai malátagyár és serfőzde r.t. = ZK, 1910. dec. 25. 5. p.

⁴⁵ *Söptei Imre*: Koncentrációk a nyugat-dunántúli „sörrfronton”. In: Egy emberöltő Közég szabad királyi város levéltárában. Tanulmányok Bariska István 60. születésnapjára. Szerk. Mayer László, Tilcsik György. Szombathely, 2003. 491. p.

⁴⁶ ZML NVL Vti. Közig. ir. 2827/1893. A villanyvilágítás bevezetése ellen a város kiskanizsai városrésznének gazdái erőteljesen tiltakoztak, de ettől még a beruházás megvalósult. ZML NVL Vti. Közig. ir. 11384/1893.

⁴⁷ ZML NVL Vti. Közig. ir. 9586/1892.

⁴⁸ T. Mérey, 1997. 54.p.

⁴⁹ A Franz Lajos és fiai r.t. közgyűlése. = ZK, 1912. aug. 8. 2. p.

⁵⁰ Az iparág gyors terjedésére egy példa: *Rayman János*: Baranyai és Pécsi Gazdák Szeszfőző Szövetkezete. In: *Üő: Elfeledett pécsi iparosok. Ipartörténeti dolgozatok*. Pécs, 2010. 120-139. p.